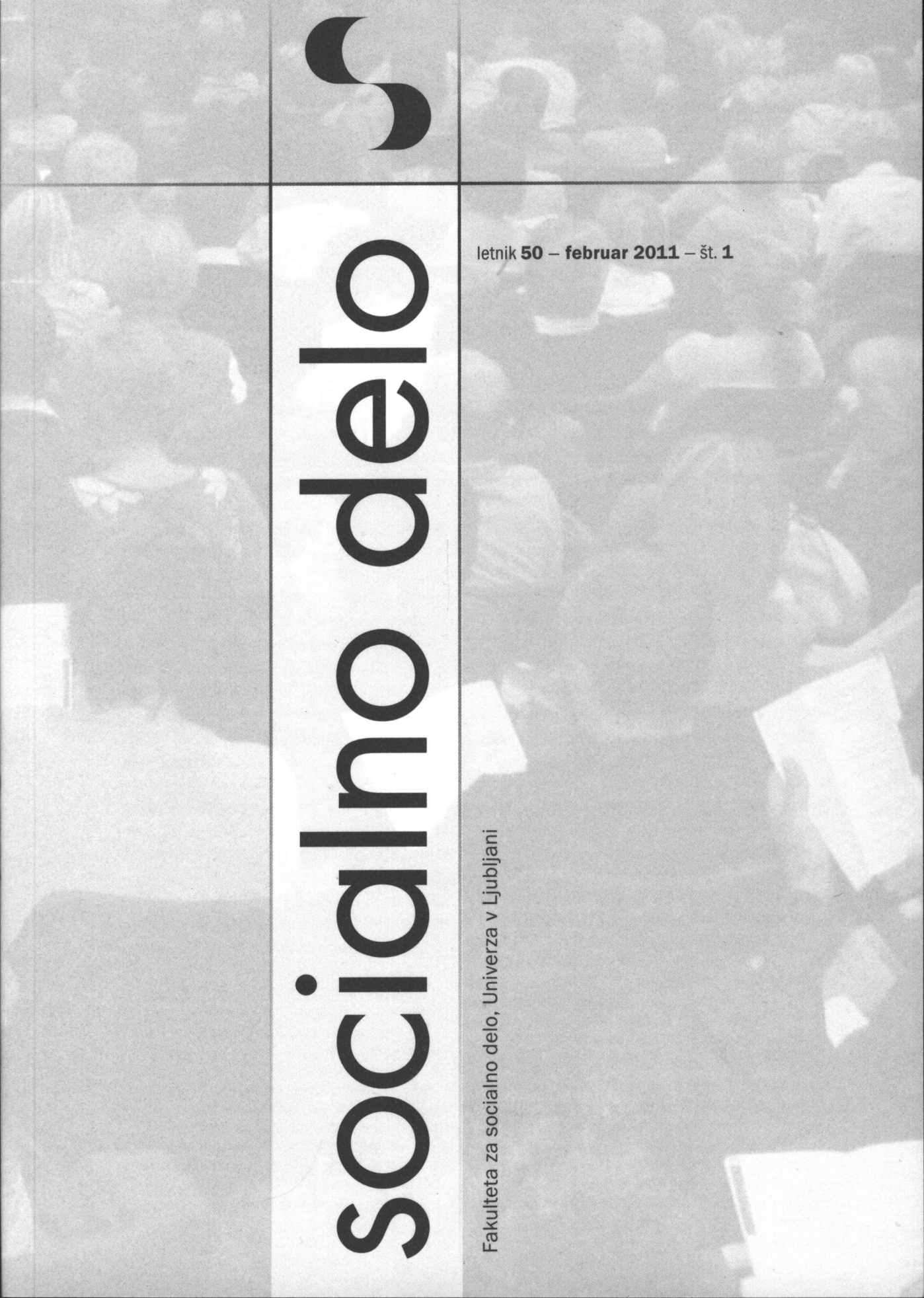

The background of the entire page is a grayscale photograph of a large crowd of people, seen from behind, looking towards the right. The image is slightly out of focus, giving it a sense of being a candid shot of a public gathering.

Socialno delo

S

letnik **50** – februar 2011 – št. 1

Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

Klavdija Kustec

UMETNOSTNA IZRAZNA SREDSTVA V SOCIALNEM DELU

UVOD

Človek deluje kot celota. Fizičnega telesa ne moremo ločiti od duševnosti in duhovnosti. Za socialnega delavca je zato odločilno vprašanje, kako se sporazumeti s sogovornikom kot celoto.

Pristop čim bolj raznovrstnega odzivanja socialne delavke na raznovrstnost uporabnikov zahteva veliko samostojnost strokovnjaka, saj se mora znajti in odgovoriti tukaj in zdaj, v vsakokrat novi, neponovljivi in nepredvidljivi socialni interakciji. Eden izmed raznovrstnih pristopov odzivanja je tudi uporaba umetnostnih izraznih sredstev¹ pri delu z ljudmi, vendar pa zahteva velik obseg spretnosti (kompetenc) socialnega delavca, kajti ne smemo pozabiti:

Ko socialno delo ponuja ljudem pomoč, bi se morali poklicni delavci najprej učiti tistih načinov pomoči, ki se že spontano dogajajo med ljudmi, ki jih želijo podpirati. (Stritih 1995: 19.)

Mehanskost življenja nam namreč onemogoča inovativnost, spontanost in ustvarjalnost. V spontanosti ljudi sta Moreno in Moreno (2000) videla življenjsko energijo, ki je ni mogoče zamrzniti in prekiniti, saj brez nje ustvarjalnost sploh ne bi mogla zaživeti in delovati. Da bi ljudje znova lahko bolj polno zaživi in pretrgali neučinkovite vzorce vedenja,

pa menim, da moramo našo energijo usmeriti nazaj k izvorom ustvarjalnosti.

Prav ta raznovrstnost in širina omogočata njeno uporabo v različnih konceptih socialnega dela, pri različnih ciljnih skupinah, saj lahko umetnostna izrazna sredstva uporabimo kot dopolnilno orodje pri svojem delu. Vendar se tu po navadi pojavi dilema, saj prevladuje mnenje, da mora biti socialna delavka, ki uporablja umetnostna izrazna sredstva, umetniško nadarjena, strokovnjakinja na določenem umetniškem področju. Menim, da je bolj kot umetniška nadarjenost pomembno razumevanje procesa, ki se dogaja med ustvarjalno dejavnostjo.

V tem procesu pridejo na dan številne teme, ki so zelo povezane s socialnim delom, na primer: komunikacija, doživljanje, izražanje čustev, skupinska dinamika, reflektiranje, stiske ipd. Torej izgovor socialnih delavk, da umetnostnih izraznih sredstev ne morejo uporabljati zaradi umetniške nenadarnosti, ni upravičen, saj so umetnostna izrazna sredstva orodja, ki se jih lahko naučimo uporabljati z namenom, da posameznikom ponudimo čim več možnosti na njihovi poti do večje samostojnosti in pri spoprijemanju s stiskami.

Delo z umetniškimi izraznimi sredstvi preseže cenzuro logičnega uma in omogoči spontan izraz. »Zdi se, kot bi stopila v drug svet in spregovorila v drugem jeziku,« mi je povedala Jana², ki je pred leti zbolela za Parkinsonovo boleznijo.

¹ V nadaljevanju bom uporabljala izraz »umetnostna izrazna sredstva«, ki ga navaja Breda Kroflič (1992). Pravi, da so to izrazna sredstva za izražanje sogovornikovih osebnih občutkov, čustev in misli drugim. Menim, da je to dovolj širok pojem glede na področje, ki ga želim predstaviti.

² Zaradi varstva podatkov je ime izmišljeno.

Prav tako pa lahko delo z umetniškimi izraznimi sredstvi vodi v spoznanje, da je sogovornik sam snovalec svojega življenja, saj lahko izkušnje ob ustvarjanju prenese na druga življenjska področja. Uspeh, ki ga občuti ob ustvarjanju in primernem priznanju od zunaj krepi sogovornikovo zaupanje v svoje sposobnosti.

Ustvarjalno delo se pozna tudi v želji/volji samostojno rešiti probleme. Kajti sila, ki žene človeka v življenju, je zavest, da je nekdo, ki dejavno posega v svet. Vsakdo ve, kako se počuti, ko usmeri svojo energijo v rešitev določenega problema in ga uspešno razreši. Vsak uspeh človeka znova potrdi, ga navda z zaupanjem vase in mu omogoča, da se dejavno spoprijema z nalogami. Občutek, da je lahko ustvarjalen in da lahko spreminja stvari, da človeku zagon in svobodo.

V prispevku ne govorim o terapiji oz. terapiji z umetnostjo, ampak o uporabi umetniških izraznih sredstev pri psiho(bio)socialni podpori in pomoči³ kot načinu iskanja rešitev na malce drugačen način. Umetniška izrazna sredstva vidim namreč kot medij oz. dopolnilo klasičnemu načinu dela (pogovoru), ki nam je lahko v pomoč pri iskanju notranjih virov moči, ko posameznik ne ve, kako naprej, še zlasti kadar ima težave z besednim in čustvenim izražanjem. Hkrati izmenično uporabljam izraza socialna delavka in socialni delavec, a imam vedno v mislih ob spola.

Mnenja o strokovni usposobljenosti za izvajanje umetnostnih izraznih dejavnosti so različna. Pri delu z umetnostnimi izraznimi sredstvi se mi zdijo pomembni tako ustvarjalnost, inovativnost in iznajdljivost ter osebna motiviranost in izkušnost socialnega delavca kot tudi strokovna znanja o socialnem delu in posameznih umetniških izraznih sredstvih. Prav pri delu z umetnostnimi izraznimi sredstvi imamo socialni delavci veliko možnosti in svobode, da povezujemo svoja praktična in strokovna znanja v učinkovito celoto. Glede na to, da se moramo raznovrstnim posameznikom znati

približati na raznovrstne načine, menim, da delo z umetnostnimi izraznimi sredstvi zahteva strokovno predznanje. Med drugim bi morali kot strokovnjaki vedeti ne samo, kako ustvariti stik s posameznikom, kako razviti kontekst zaupanja, v katerem se človek lahko čustveno »odpre«, ampak tudi, kako nadaljevati proces dela v smeri dogovorjenih želenih ciljev ob upoštevanju, kako pomembno je čustveno odprtemu posamezniku omogočiti zapustiti kontekst dela v stanju ponovne čustvene stabilnosti.

UMETNOSTNA IZRAZNA SREDSTVA

Večino umetnostnih izraznih sredstev so začeli zelo intenzivno uporabljati v terapevtske namene na začetku 20. stoletja. Najdaljšo zgodovino oziroma tradicijo imajo gledališče (drama), likovnost in ustvarjalno pisanje, najkrajšo pa fotografija in video. Najbolj odmevna avtorja oziroma začetnika uporabe velike večine umetnostnih izraznih sredstev v terapevtske namene sta bila Sigmund Freud in Carl G. Jung. Večinoma sta jih uporabljala v psihoterapiji. Menila sta, da so posamezna umetnostna izrazna sredstva že sama po sebi terapevtska (zdravilna). Zato sta jih začela uporabljati v terapiji, kajti v medicini so se vse bolj zavedali, da zdravlila ne morejo pozdraviti vseh bolezni. Od tod izvira še zmeraj zelo ukoreninjena uporaba umetnostnih izraznih sredstev v (psiho)terapevtske namene.

Samo pojmovanje posameznih terapij je povezano s posameznim umetnostnim izraznim sredstvom, ki je uporabljeno v terapevtske namene (npr. ples-gib – plesno-gibalna terapija, glasba – glasbena terapija, fotografija – foto terapija). Vsaka od umetnostnih terapij ima samosvojo razvojno zgodovino, metode, tehnike, svoje izrazoslovje in umetnostno izrazno sredstvo.

Najbolj se je uporaba umetnostnih izraznih sredstev v terapevtske namene razširila v Severni Ameriki. To je tudi posledica tega, ker sta se v Evropi začeli obe svetovni vojni, zato je veliko zagovornikov posameznih terapij – zlasti v času druge svetovne vojne – emigriralo v Severno Ameriko. Tam so omenjene pristope teoretsko in praktično razvijali, preizkušali in uporabljali

³ Ta izraz se vse bolj uporablja. Vpeljevati ga je začel Hilarion G. Petzold, saj, kot sem povedala uvodoma, človeka ne moremo upoštevati drugače kot celoto.

v terapevtske namene. Šele po drugi svetovni vojni so se njihove izkušnje in spoznanja začela širiti v evropski prostor (Združeno kraljestvo, Nizozemska, Nemčija, Skandinavija ...).

Razmeroma nove terapevtske dejavnosti so se v zadnji tretjini 20. stoletja postopoma razvile iz občasne uporabe umetnosti v psihoterapiji, npr. najdaljšo tradicijo ima likovna terapija, najkrajšo plesna; dramska ustvarjalna terapija se je ločila od psihodrame, v njenem okviru se je razvila igralna terapija (*play therapy*); glasbena je prešla od poslušanja v aktivno glasbeno ustvarjanje. Uporaba umetnostnih izraznih sredstev se je začela s polja psihiatrije in psihoterapije vse bolj širiti na druga poklicna področja dela z ljudmi, in to ne samo z namenom terapevtskega zdravljenja (terapije), ampak v izkustvene namene, npr. za povečanje kakovosti življenja, sproščanje, umirjanje, izboljšanje učenja, lažje komuniciranje, širše in bogatejše izražanje in doživljanje. Razvila se je vrsta novih terapevtskih oblik in izobraževalnih mest.

Glede na geografsko-kulturno-sociološke razlike se je interpretacija posameznih umetnostnih izraznih sredstev nekoliko spremenila, zato prihaja do številnih razlik tudi v poimenovanju. Večina umetnostnih izraznih sredstev pomeni komuniciranje s pomočjo simbolov. Večinoma gre za neverbalno komunikacijo, ki lahko zelo uspešno dopolnjuje verbalno in s tem povečuje posameznikove možnosti in zmožnosti samoizražanja, samospoznavanja, psihofizične sposobnosti in spretnosti, socializacije, koncentracije, kratka, aktiviranja notranjih virov moči (nezavednega). To pa je v socialnem delu zelo pomembno, saj izhajamo s stališča, da naj postane udeleženec v problemu udeležen pri reševanju problema.

Socialno-medicinski model

Od kar se je začela uveljavljati umetnostna terapija oz. uporaba umetnostnih izraznih sredstev, so se v svetu razvile različne smeri, pristopi, ki si bolj ali manj uspešno utirajo pot v teorijo in prakso. Na eni strani opažam t. i. medicinski model/pristop in na drugi strani socialnega. Kakor pravi Vogel (1996: 16):

»Namen in poudarek se je prenesel s pojma ,zdravljenje‘ na pojem ,rast‘, ,razvoj‘ in ,kvaliteta življenja‘; iz ,terapije‘ na ,pomoč‘.«

Medicinski model

Velja, da je medicinska diagnoza uporaben pripomoček na različnih človekovih področjih. Tako se je začelo razvrščanje in preštevanje prebivalstva glede na vrsto diagnoze. Tak način obravnave pa ljudi potisne v situacijo, v kateri so odvisni od sodb in strokovnih ocen zdravnikov, psihologov itd., ki odredajo posege v njihovo življenje. Za medicinski pristop je značilno tudi to, da se osredotoči na pomanjkljivosti posameznika in izključenost iz družbe pripisuje njemu samemu. Da bi posameznik lahko živel kakovostno življenje v skupnosti, se mora tej prilagoditi, npr. z rehabilitacijo. Medicinski pristop raziskuje, kaj je s človekom narobe oziroma v čem odstopa od norme. Duševne motnje obravnava npr. tako, da jih poskuša znanstveno utemeljiti, diagnosticirati in zdraviti. Ta pristop prezre darove, spretnosti in sposobnosti ljudi ter njihov prispevek skupnosti. Značilen je odnos pacient-terapevt oziroma bolnik-zdravnik, pri tem pa zdravnik oz. terapevt vse ve, ima moč (karizma guruja), določi vrsto in potek terapije.

Socialni model

Socialni model umešča težave, vzroke, npr. za družbeno izključenost, v način organiziranosti družbe. Opozarja na ovire, s katerimi se pri uveljavljanju temeljnih človekovih, državljskih in socialnih pravic spoprijemajo posamezniki in skupine ljudi, ki odstopajo od družbenih idealov. Osredotoča se na prepoznavanje, širjenje možnosti, da posameznik dejavno predela npr. svojo bolečino in jo spreminja z novo, drugačno izkušnjo, na krepitev sposobnosti, spretnosti, darov skupaj z uporabnikom (poudarja partnerski delovni odnos). Zdravnik oz. terapevt se skupaj s posameznikom dogovori o vrsti terapije, o poteku terapije. Vzpostavi se enakovreden odnos, temelječ na odgovornosti. Pristopi dela so bolj fleksibilni. Odnos do človeka je sočuten,

razumevajoč in spodbuden. Upoštevana sta njegova individualnost in njegov posebni življenjski kontekst, ki skupaj z drugimi dejavniki vpliva na njegovo zdravje in bolezen. Terapevt oz. socialni delavec je občutljiv za socialna dogajanja in za človekovo odvisnost od vrednot, sociokulturnih zapovedi in pričakovanj ter za pomen posameznikovega mesta v paru, družini, skupini in skupnosti.

SOCIALNO DELO NA PRELOMU DVEH PARADIGEM

Socialno delo se vse bolj vzpostavlja v kontekstu paradigmatičnih sprememb, ki jih v terapiji vidi O'Hanlon (v Čačinovič Vogrinčič *et al.* 2005: 4). Njegove misli lahko veljajo za razvoj konceptov pomoči v socialnem delu:

Prvi val v psihoterapiji je temeljil na patologiji. Drugi val je bil usmerjen v problem in v reševanje problema. Tretji val se je usmeril v rešitve in v iskanje rešitev. Četrty val prihaja, vendar nihče še nima imena zanj.

Za četrty val pa večina postmodernih strokovnjakov na področju pomoči uporablja oznake kot so: perspektiva moči, etika udeležnosti, epistemologija kibernetike II. reda, soustvarjanje, soavtorstvo, partnerstvo.

Moderna (objektivistična) paradigma

V socialnem delu še vedno prevladujejo vzročno-posledični načini mišljenja, katerih značilnost je statična, eksaktna, trda logika mišljenja. Pri preučevanju življenjskega razvoja uporabnika se uporablja analitični postopek oziroma razčlenitev življenjske situacije posameznika. Osnovna naloga »socialne anamneze« je prikazati podatke, do katerih smo prišli na podlagi analize in jih razložili v logičnem redu. Da bi razumeli uporabnikov problem, moramo poznati vrsto psiholoških, ekonomskih in socialnih dejstev o njem. Temeljno izhodišče tega postopka so logična celota, logično zaporedje, miselna pot in vzročnost (Stritih 1996: 386).

Gre za moderni, znanstveno razumski pogled na svet, v skladu s katerim lahko socialna delavka odkrije resnico s sistematičnim, discipliniranim, objektivnim preučevanjem uporabnikovih npr. problemov, težav, vedenja, rešitev. Socialni delavec ima moč, je lastnik znanja, strokovnjak za rešitev uporabnikovih težav. Pri tem uporablja svojo teorijo pomoči in v skladu z njo določi postopke za reševanje uporabnikovih težav, stisk.

Prehod od moderne (objektivistične) k postmoderni (konstruktivistični) paradigmi

Socialni delavci so vse bolj začeli dvomiti, da je njihov pogled na svet edini pravi in objektivni. Zgodil se je premik od objektivističnega pogleda na svet h konstruktivističnemu. Trampuž in Breclj-Kobe (2004: 78) pišeta:

Miselnost znanstvenega pozitivizma je slonela na prepričanju, da obstaja objektivna realnost, ki jo je mogoče opazovati in z opazovanjem dognati resnico, ki ni omadeževana z iracionalnim subjektivizmom opazovalca. Postmodernizem vnaša dvom v prepričanje, da je mogoče racionalno in objektivno spoznati vsesplošno veljavne resnice.

V socialnem delu se dogaja premik od reševanja problemov k ustvarjanju rešitev, od govora o problemu k dialogu z uporabnikom, od objektivističnega opazovanja k pridruževanju in podpori.

Postmoderna (konstruktivistična) paradigma

Postmoderna (konstruktivistična) paradigma govori o participatorskem opisovanju sveta. Tako vključuje opazovalca (socialnega delavca) v sistem, ki ga opazuje (v uporabnikov sistem). Socialni delavec ni več nepristranski opazovalec tam nekje zunaj. Govorimo o etiki udeležnosti. Postmoderno stališče in etika udeležnosti poudarjata vzajemno povezanost in vplivanje vseh akterjev v interakciji, tako socialnih delavcev kot uporabnikov.

Predmet socialnega dela je reševanje kompleksnih socialnih problemov. Ključni pojmi so pomoč, iskanje novih rešitev v socialnodolovnem odnosu, s katerim se lahko mobilizira moč, ki jo ima družina ali posameznik. V temelju gre vedno za projekt sodelovanja, ki se ustvari na temelju sporazumevanja, dogovarjanja in skupnega iskanja rešitev, »da bi udeleženci v problemu postali udeleženci pri rešitvi« (Čačinovič Vogrinčič 2002: 91).

Socialna delavka je hkrati pozorna na uporabnikove specifične konkretne izkušnje (tudi tiste, ki jih je imela že s posameznimi izraznimi sredstvi), spretnosti, sposobnosti, prepričanja, poglede na svet, motivacijo, sociale mreže itd., kajti vse to je potencialni vir, ki ga socialni delavec lahko uporabi za uresničevanje želenih razpletov. Socialni delavec se pridružuje uporabnikovemu osebnemu jeziku (ne/verbalnemu) oziroma njegovemu besednjaku posameznih pomenov (njegovi resničnosti); pri tem so mu umetnostna izrazna sredstva lahko v pomoč oziroma, kakor pravi Lea Šugman Bohinc (2000: 195):

Ne raziskujemo le klientovih virov (po)moči, ki si jih prizadevamo podpreti in okrepiti ter aktivirati za učinkovitejšo izrabo. Proučujemo tudi klientove *neučinkovite, paradoksalne vzorce* reševanja problema, da bi jih konstruktivno preusmerili s postopki *preokvirjanja* (Watzlawick, Weakland in Fisch 1974), kot je uporaba paradoksa (na primer predpisovanje simptoma), prestrukturiranje problema in rešitve v prostoru in času, pripovedovanje zgodb, pravljic, metafor, analogij, šal itn., raziskovanje izjem ...

RAZISKAVE

Uporaba umetnostne terapije z različnimi metodami oziroma umetnostnimi izraznimi sredstvi postaja vse širša in se seli iz zdravstvenih ustanov v šole, domove za starejše, zapore ipd. Umetnostno terapijo uporabljajo za najrazličnejše namene. Terapevtski pristopi in tudi terapevtska izhodišča so različni. Na eni strani umetnostno terapijo uporabljajo v psihiatričnih bolnišnicah, kjer je način dela zelo strukturiran, analitičen in diagnostičen.

Po drugi strani pa je lahko namen umetnostne terapije povečanje kakovosti življenja posameznikov. V tem primeru so terapevtski pristopi veliko ohlapnejši in manj strukturirani.

Uspeh umetnostno-terapevtskih oblik je odvisen zlasti od znanstvenih raziskav, te pa so zelo pomanjkljive. Razlog za to je težko dojemljiv celostni pristop umetnostnih terapij, ki se nanaša na človeka kot celoto (telo-duh-duša). Znanost za zdaj ne more opazovati in preiskovati telesa, duha in duše kot celote, zato učinke umetnostnih terapij lahko znanstveno razložimo samo pogojno. Hkrati pa je treba upoštevati še postmodernistični koncept pojmovanje človeka, ki pravi, da ni ene same univerzalne resničnosti, ki bi jo lahko objektivno opazovali z vseh strani.

Številni strokovnjaki pa soglašajo, da je treba izvesti znanstvene raziskave o učinkih in uporabi umetnostnih izraznih sredstev pri različni populaciji ljudi, ob tem pa se sprašujejo, katere oziroma kakšne vrste naj bodo te raziskave in kakšen naj bi bil njihov namen. Številne raziskave zunaj medicinskega področja šele potekajo, zlasti na področju vzgoje in izobraževanja, skoraj nobenih raziskav pa ni na področju socialnega dela. Mogoče tudi zato ne, ker v socialnem delu ne govorimo o terapiji (v smislu psihoterapije), ampak o tem, da imajo lahko umetnostna izrazna sredstva tudi terapevtski učinek.

Nekako do devetdesetih letih 20. stoletja so prevladovali, zlasti na področju psihoterapevtskih raziskav, študije primera in opisi metod dela s posameznimi umetnostnimi izraznimi sredstvi.

Načrtovanja o raziskovanju so se s številnimi razpravami o učinkovitosti umetnostnih izraznih sredstev povečale. Raziskovalna vprašanja so vse bolj diferencirajo, zlasti glede učinkovitosti različnih postopkov, povezanih z določeno ciljno populacijo, glede učinkovitosti posamezne metode ipd.

Cynthia Berrol (2000) opozarja na problem raziskovanja na področju umetnostno-terapevtskega fenomena. Tako vidi kot enega izmed problemov v raziskovanju tega področja nasprotje med umetnostjo in znanostjo. Ponuja

dve paradigmatiski metodi raziskovanja: kvantitativno eksperimentalno obliko s statističnim postopkom ocenjevanja oziroma obdelave podatkov in kvalitativno, interpretativno, vsebinsko orientirano raziskovalno zasnovo preučevanja pomanjkljivosti prej in potem. Ob tem poudarja, da sta za raziskovanje pomembni obe.

KOMPETENCE SOCIALNE DELAVKE

Strinjam se z Leo Šugman Bohinc (1994: 317–323), da so potrebni znanja, sposobnosti in lastnosti za izvajanje socialnega dela z umetnostnimi izraznimi sredstvi (tudi znanja sodobnih psihoterapevtskih smeri in organizacijskih sposobnosti).

Tako na podlagi ugotovitev različnih avtorjev (Flaker 2003, Zaviršek *et al.* 2002, Milošević Arnold 2007, Šugman Bohinc 1994) ugotavljam, da so kompetence socialne delavke zelo različne in raznovrstne: so spretnosti pogovarjanja, poslušanja, sočutja, spoštovanja, pristnosti, povzemanja, konfrontiranja, informiranja. To so tudi psihoterapevtske spretnosti, spretnosti ocenjevanja, dela v skupini in skupinskega dela, interaktivnega dela, kulturnega dela, načrtovanja, izvajanja načrtov, upravljanja s tveganjem, odpravljanja in zmanjševanja škode, povečanja moči uporabnika, organiziranja storitev. To so spretnosti dokumentiranja, organiziranja, pisanja, poročanja, znanstvenega evalvacijskega in osebnega praktičnega raziskovanja prakse, vodenja, pridobivanja sredstev (za delovanje organizacij, za posamezne projekte in za posamezne uporabnike), poučevanja in obnavljanja ter promocije svojega dela, opozarjanja na krivice uporabnikov ipd.

V kontekstu socialne krepitve uporabnika, tudi s pomočjo umetnostnih izraznih dejavnosti, pa Noack (v Schwarz 2004: 12–13) navaja pet aksiomov socialne krepitve, ki jih uvršča med kompetence socialne delavke: zaupanje v sposobnosti vsakega uporabnika, da se samoaktualizira (samouresniči); kako uporabnik sprejema sebe in spoštovanje njegovih nekonvencionalnih (nevsakdanjih) življenjskih načrtov (zamisli); spoštovanje posameznikovih individualnih, avtopoetskih (samooblikovanih, samoustvarjenih)

poti in njegovih ciljev; odpoved ekspertovim predsodkom in rešitvam problema; usmerjenost na posameznikovo življenjsko prihodnost.

SKLEP

Na začetku je bil pogled na človeka celosten. S pojavom medicine in predvsem naravoslovnih znanosti pa je umetnost v evropski ali zahodni kulturi postala vse bolj ločena od znanosti. Znanost smo začeli vse bolj umeščati v polje racionalnega, razumskega, umetnost pa v prostor čustvenega. V 20. stoletju pa so se pogledi na človekovo ustvarjalnost in umetnost in z njo povezane dejavnosti začeli počasi spreminjati. Tancig in Vogelnik (1998: 8) pišeta:

Danes pojmujeemo ustvarjalnost kot človekovo splošno, prirojeno in neločljivo lastnost in potrebo; ni le značilnost nekaterih ljudi, družbenih razredov ali zgodovinskih obdobj.

V postmodernih pristopih pomoči je pogled v socialnem delu pomembno dopolnila in celostno zaokrožila vključitev opazovalca – socialnega delavca – v opazovani in obravnavani sistem pomoči, ki hkrati spodbuja kritičnost socialnega delavca do lastnih prepričanj kot tudi do strokovnih in sociokulturnih dogem, ki omejujejo njegovo radovednost in odprtost do novih mnenj in idej. Gre za premik od položaja vednosti (ekspertnosti) in pomoči socialnega delavca, njegovega enostranskega, linearnega določanja definicije uporabnikovega problema in rešitve ter poti do njene uresničitve k položaju, v katerem socialni delavec in uporabnik postaneta enakovredna udeleženca v socialnodelovnem odnosu in izvirnem delovnem projektu pomoči (tudi z uporabo umetnostnih izraznih sredstev).

Iz tega sledi, da socialna delavka, ki z umetnostnimi izraznimi sredstvi vstopa v skupino k posamezniku, spreminja skupino oziroma posameznika, ki spreminja socialno delavko, ki spreminja skupino oziroma posameznika ... Postmodernizem je povzročil številne spremembe v teoriji in praksi psiho(bio)socialne pomoči in podpore, ki demistificirajo proces (svetovalec-uporabnik) in spodbujajo strokovnjakovo kritičnost do lastnih prepričanj kot tudi do strokovnih

in sociokulturnih dogem, ki omejujejo njegovo radovednost in odprtost do novih mnenj in idej.

Kadar pri socialnem delu uporabljamo umetnostna izrazna sredstva (kot možnost novega učenja, povečanja moči uporabnika, sprostitve), lahko omenim nekaj smernic, ki socialnemu delavcu pomagajo udeleženo stopiti v socialnodelovni odnos in povečati njegovo učinkovitost: spodbujanje dvosmerne komunikacije; spodbujanje uporabnika, da izraža svoje motive (želje, skrbi ipd.); uporabniku omogočiti izbiro umetnostnih izraznih dejavnosti in »učnih vsebin«; izhajanje iz konkretnih življenjskih situacij, ki sta jih uporabnik in mogoče tudi socialna delavka že doživela; izražanje lastnih motivov socialne delavke; metakomunikacija; spodbujanje uporabnikov, da sami ocenijo svoje delo; sprotno vrednotenje lastne vloge socialne delavke v procesu; vrednotenje skupaj z uporabnikom; vsi akterji so v opazovanju udeleženi in na opazovano vedenje vplivajo; v procesih socialnega dela se spreminjajo tudi socialni delavci (vseživljenjsko učenje in nenehno pridobivanje ter predelava novih izkušenj in spoznanj).

Največ jasnih odgovorov o vplivu umetnosti oziroma umetnostnih izraznih sredstev na človekovo duševnost so podale nevrofiziološke študije. Je pa zelo malo znanstvenih raziskav drugih področij. Trenutno potekajo velike in obsežne raziskave na vseh področjih, od biomedicine, psihologije do nevrologije, ki se posredno in neposredno ukvarjajo z raziskovanjem vpliva umetnosti na vse človekove razsežnosti. Še posebej zanimiva bodo odkritja, ki se nam nedvomno obetajo v prihodnosti o vplivu umetnosti na aktivacijo človekovih umskih in čustvenih potencialov.

VIRI

- BERROL, C. F. (2000), *The Spectrum of Research Options in Dance/Movement Therapy*. American Journal of Dance Therapy 22, 1: 29–46.
- ČAČINOVIĆ VOGRINČIČ, G. (2002), Koncept delovnega odnosa v socialnem delu. *Socialno delo* 41 (2): 91–96.
- ČAČINOVIĆ VOGRINČIČ, G., KOBAL, L., MEŠL, N., MOŽINA, M. (2005), *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebne stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- FLAKER, V. (2003), Temeljne in nujne spretnosti socialnega dela. *Socialno delo* 42, 4–5: 237–257.
- KROFOLIČ, B. (1992), *Ustvarjanje skozi gib*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- MILOŠEVIČ-ARNOLD, V. (2007): Socialnodelovni pogled na demenco. V: Mali, J., Milošević-Arnold, V. (ur.), *Demenca: Izziv za socialno delo*, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (23–36).
- MORENO, J. L., MORENO, Z. T. (2000): *Skupine, njihova dinamika in psihodrama*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.
- SCHWARZ, A. (2004), *Die Chance der Meditation im Arbeitsfeld der modernen Sozialarbeit*. Diplomarbeit zur staatlichen Abschlussprüfung an der Fachhochschule Bielefeld Fachbereich Sozialwesen.
- STRITH, B. (1995): Prostovoljno delo kot prostor, v katerem se oblikujejo generativne teme. *Socialno delo* 34, 1: 5–19.
- (1996), Pogled na socialno delo v sedanjosti za prihodnost. *Socialno delo* 35, 5: 385–394.
- ŠUGMAN BOHINC, L. (1994), Socialno kulturno delo. *Socialno delo* 33, 4: 317–324.
- (2000), Kibernetika konverzacije – o spreminjanju razumevanja sebe in drugega skozi razgovor. Belo: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Univerza v Ljubljani (doktorsko delo: Konceptualni del).
- TANCIG, S., VOGELNIK, M. (1998), Analiza stanja in potreb pomoči z umetnostjo na področjih zdravstva, socialnega varstva in šolstva v Sloveniji. *Annales: Series historia et sociologia* 8, 12: 151–168.
- TRAMPUŽ, D., BRECELJ-KOBE, M. (2004), *Sistemska/družinska/psihoterapija – kako začeti. Zbornik prispevkov – Kompetentni psihoterapevt*. Tretji študijskih dnevi Slovenske krovne zveze za psihoterapijo, 6. in 7. junij 2003, Rogla, Slovenija. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo (77–79).
- VOGELNIK, M. (1996), *Likovnost v skupini in umetnostna terapija: Priročnik za ustvarjalno dožemanje in uporabljanje oblik in barv za vsakogar*. Koper: Vita.
- ZAVIRŠEK, D., ZORN, J., VIDEMŠEK, P. (2002), *Inovativne metode v socialnem delu – Opolnomočanje ljudi, ki potrebujejo podporo za samostojno življenje*. Ljubljana: Študentska založba.